4. NATIONAL 1. INTERNATIONAL HEALTH SERVICES CONGRESS
SAĞLIK HİZMETLERİ KONGRESİ

CONGRESS BOOK

10-12 June 2022

www.inhsc.org

TEHRAN UNIVERSITY OF MEDICAL SCIENCES

2022 inhsc

CONGRESS BOOK

EDITORS

Asst. Prof. Dr. Fuat İNCE

Asst. Prof. Dr. Giray KOLCU

2022

Isparta/Turkiye

1st INTERNATIONAL – 4th NATIONAL HEALTH SERVICES CONGRESS

10-12 JUNE 2022 TURKIYE

This book is subject to copyright. All copyrights reserved. None of this publication may be stored, reproduced or broadcast in any form, including electronic, mechanical, reprographic or photographic, without the prior written permission of the publisher.

Personal contributions in this publication and any liabilities arising therefrom are the responsibility of the authors. The publisher is not responsible for any possible damages as a result of the content obtained from this publication.

ISBN: 978-605-9454-58-2

Editors: Fuat INCE, Giray KOLCU

Design: Oltan KİRAZ

Edition: SDU Basımevi / ISPARTA

info@inhsc.org

www.inhsc.org

1st INTERNATIONAL – 4th NATIONAL HEALTH SERVICES CONGRESS

10-12 JUNE 2022 TURKIYE

HONORARY COMMITTEE

Prof. Dr. İlker Hüseyin ÇARIKÇI
Rector of Suleyman Demirel University

Prof. Dr. Alim KOŞAR
Dean of Faculty of Medicine, SDU

Prof. Dr. Rasih YAZKAN
Chief Physician of SDU Research Hospital

ADVISORY COMMITTEE

Prof. Dr. Ferdi BAŞKURT
SDÜ Dean of Faculty of Health Sciences

Prof. Dr. Nilüfer ŞAHİN CALAPOĞLU
Süleyman Demirel University

Prof. Dr. Cem ÇETİN
SDÜ Dean of Faculty of Sports Sciences

Prof. Dr. Ebru ÇUBUK DEMİRALAY
SDÜ Director of Health Sciences Institute

Prof. Dr. Süleyman Serhat GÜRPINAR
Süleyman Demirel University

Prof. Dr. Pakize KIRDEMİR
Süleyman Demirel University

Prof. Dr. Mustafa YILDIZ
SDÜ Dean of Faculty of Pharmacy

Assoc. Prof. Dr. Müge ÇINA
SDÜ Vice Dean of Faculty of Dentistry

ORGANIZING COMMITTEE

Prof. Dr. Serdar SEZER
SDU Faculty of Medicine / SUDUM

Assoc. Prof. Dr. Sabriye ERCAN
SDU Faculty of Medicine

Assoc. Prof. Dr. Kanat GÜLLE
SDU Faculty of Medicine

Assoc. Prof. Dr. Özgür ÖNAL
SDU Faculty of Medicine

Assoc. Prof. Dr. Elif ÖZKAN
SDU Faculty of Medicine

Asst. Prof. Dr. Tuba BAYKAL
SDU Faculty of Medicine

Asst. Prof. Dr. Fuat İNCE
SDU Faculty of Medicine

Asst. Prof. Dr. Gökçe İŞCAN
SDU Faculty of Medicine

Asst. Prof. Dr. Pınar KARABACAK
SDU Faculty of Medicine

Asst. Prof. Dr. Adnan KARAİBRAHİMOĞLU
SDU Faculty of Medicine

Asst. Prof. Dr. Giray KOLCU
SDU Faculty of Medicine

Asst. Prof. Dr. M. İnci BAŞER KOLCU
SDU Faculty of Medicine

Ins. Faruk Yaşar GÜRDAL
SDÜ Eğirdir SHMYO

Erol KAVAS
BAKA

Yücel YILDIRIM
BAKA

**Members of the Organizing and Advisory Board are also members of the Scientific Committee.*

INTERNATIONAL SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Arjan KORHOLT
University of Groningen, Netherlands

Prof.Dr. Vladimir PEŠIĆ
Unıversıty Of Montenegro, Montenegro

Assoc. Prof. Dr. Mohammad Hossein AYATI
Tehran University of Medical Sciences, Iran

Assoc. Prof. Hakan DEMİRTAŞ
University of Illinois, Chicago, USA

Assoc. Prof. Dr. Rosen DIMITROV
Trakia University, Bulgaria

Assoc. Prof. Dr. Mehrdad KARIMI
Tehran University of Medical Sciences, Iran

Assoc. Prof. Renata PAUKSTATIENE
Lithuanian University of Health Sciences, LITHUANIA

Assoc. Prof. Dr. Roja RAHIMI
Tehran University of Medical Sciences, Iran

Assoc. Prof. Dr. Roodabeh BAHRAMSOLTANI
Tehran University of Medical Sciences, Iran

Asst. Prof. Dr. Kamelia STAMATOVA-YOVCHEVA
Trakia University, Bulgaria

Asst. Prof. Dr. Arman ZARGARAN
Tehran University of Medical Sciences, Iran

Dr. Mikas BALKEVICIUS
NGO Institue, Lithuania

Dr. Faxriddin IBRAGIMOV
Ozbekiston Respublikasi Fenler Akademiyası, Uzbekistan

Dr. Katherine S. KANNE
University of Exeter, United Kingdom

Dr. Jan Jaap REINDERS
University of Groningen, Netherlands

Dr. Apostolos VEIZIS
Intersos, Greece

NATIONAL SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Ayten ALTINTAŞ
İstanbul Medipol University

Prof. Dr. Adnan ATAÇ
Ankara Lokman Hekim University

Prof. Dr. Çetin Lütfi BAYAR
Süleyman Demirel University

Prof. Dr. Hasan BAYDAR
Isparta Uygulamalı Bilimler University

Prof. Dr. Recep ÇETİN
Süleyman Demirel University

Prof. Dr. Bulem ÜREYEN KAYA
Süleyman Demirel University

Prof. Dr. H. Kadircan KESKİNBORA
Bahçeşehir University

Prof. Dr. Ahmet Nesimi KİŞİOĞLU
Süleyman Demirel University

Prof. Dr. Önder ÖZTÜRK
Süleyman Demirel University

Prof. Dr. Ersin USKUN
Süleyman Demirel University

Assoc. Prof. Dr. Senem AKKOÇ
Süleyman Demirel University

Assoc. Prof. Dr. Altun BAKSİ
Süleyman Demirel University

Assoc. Prof. Dr. Funda YILDIRIM BAŞ
Süleyman Demirel University

Assoc. Prof. Dr. Fatma Nihan CANKARA
Süleyman Demirel University

Assoc. Prof. Dr. Ayşe COŞKUN BEYAN
Dokuz Eylül University

Assoc. Prof. Dr. Sabri ERBAŞ
Isparta Uygulamalı Bilimler University

Assoc. Prof. Dr. Hasan ERBAY
Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri University

Assoc. Prof. Dr. Arzu GÜRDAL
Süleyman Demirel University

Assoc. Prof. Dr. Ümit IŞIK
Süleyman Demirel University

Assoc. Prof. Dr. Selma KORKMAZ
Süleyman Demirel University

Assoc. Prof. Dr. Mevlüt Serdar KUYUMCU
Süleyman Demirel University

Assoc. Prof. Dr. Mümin POLAT
Burdur Mehmet Akif Ersoy University

Assoc. Prof. Dr. Ali Kemal NURDOĞAN

Süleyman Demirel University

Assoc. Prof. Dr. Gökmen ÖZCEYLAN
Tekirdağ Dr. İsmail Fehmi Cumalıoğlu Şehir Hastanesi

Assoc. Prof. Dr. Gürhan SUNA
Süleyman Demirel University

Assoc. Prof. Dr. Nalan Damla YILMAZ USTA
Süleyman Demirel University

Asst. Prof. Dr. Süleyman Emre AKIN
Süleyman Demirel University

Asst. Prof. Dr. Güneş AYTAÇ
Yüksek İhtisas University

Asst. Prof. Dr. Aysel BAŞER
İzmir Demokrasi University

Asst. Prof. Dr. Müge DEMİR
Hacettepe University

Asst. Prof. Dr. Mehmet DURAY
Süleyman Demirel University

Asst. Prof. Dr. Ahmet DURSUN
Karamanoğlu Mehmet Bey University

Asst. Prof. Dr. Mehmet ERDOĞAN
Süleyman Demirel University

Asst. Prof. Dr. Savaş Volkan GENÇ
Burdur Mehmet Akif Ersoy University

Asst. Prof. Dr. Demet GÜNDÜZ
Süleyman Demirel University

Asst. Prof. Dr. Şerife TUTAR
Süleyman Demirel University

Asst. Prof. Dr. Ozan KARACA
Ege University

Asst. Prof. Dr. Yeliz KART
Süleyman Demirel University

Asst. Prof. Dr. Gülşah KÖSE
Muğla Sıtkı Koçman University

Asst. Prof. Dr. Yusuf Çağdaş KUMBUL
Süleyman Demirel University

Asst. Prof. Dr. Hale SEZER
Bakırçay University

Asst. Prof. Dr. İsa SÖZEN
Süleyman Demirel University

Asst. Prof. Dr. Hilal YAKUT İPEKOĞLU
Süleyman Demirel University

Asst. Prof. Dr. Abdülkadir YILDIZ
Süleyman Demirel University

Asst. Prof. Dr. Esra NURLU TEMEL
Süleyman Demirel University

Asst. Prof. Dr. İbrahim Kubilay TÜRKAY
Süleyman Demirel University

Asst. Prof. Dr. Banu ASLAN YILMAZ
Süleyman Demirel University

Asst. Prof. Dr. İsmail ZİHNİ
Süleyman Demirel University

Ins. Serhat BAL
Süleyman Demirel University

STUDENT COMMITTEE

General Coordinators (Student Heads)

Aybala KURNAZ
SDU Medicine Faculty Term 5 Student

Mehmet Han LALE
SDU Medicine Faculty Term 4 Student

Sebahat ULUSAN
SDU Medicine Faculty Term 4 Student

SDU Pharmaceuticals and Healthcare Community

Batuhan DOĞAN

Latif TEVKE

SD-TÖB

Elif Beyza İŞLER

İbrahim Enis DEMİR

SİHAT

Hasan Rafi KARADEMİR

Güzin Hilal YAVUZ

CONGRESS CHAIRS

Asst. Prof. Dr. Fuat İNCE

Asst. Prof. Dr. Giray KOLCU

CONGRESS SECRETARIAT

Secretary General

Asst. Prof. Dr. Mukadder İnci BAŞER KOLCU

Scientific Secretariat

Muazzez ÇELİKYÜREK

Tuğçe DEMİR

Didem YILDIRIM

Organization Secretariat

ATLAX Organisation

TURİSTİN SAĞLIĞI KAPSAMINDA OTEL İÇİ SAĞLIK HİZMETİ BAŞVURULARININ İNCELENMESİ541

TÜRK DİYETİSYENLİK TARİHİNE İLİŞKİN ARŞİV BELGELERİ 548

PSÖDOEKSFOLYASYON SENDROMUNDA ODYOVESTİBÜLER BULGULAR 557

SPASTİK KASLARIN İNTRİNSİK MEKANİZMASINA FİZYOTERAPATİK BAKIŞ..... 565

MARİN BİYOTEKNOLOJİNİN FARMASÖTİK ALANDAKİ YERİ 574

SÜRDÜRÜLEBİLİR BESLENME MODELLERİ VE ALTERNATİF BESİN KAYNAKLARI 581

VAJİNAL DOĞUMLARDA PERİNE MASAJI UYGULAMASINA GÜNCEL BAKIŞ 590

BİR ÜÇÜNCÜ BASAMAK HASTANEDE SAĞLIK ÇALIŞANLARININ COVID-19 ENFEKSİYONU VE AŞILAMASI HAKKINDAKİ YAKLAŞIM VE DAVRANIŞLARI 594

BİR OLGU EŞLİĞİNDE MALULİYET DEĞERLENDİRMELERİNDE “AĞRI” 603

D VİTAMİNİ VE MEME KANSERİ İLİŞKİSİ 609

KANSER HASTALARININ MANEVİ BAKIM GEREKSİNİMLERİ VE ÖLÜM KAYGISI 617

MİLLİ MÜCADELE’DE DOĞU CEPHESİ SAĞLIK HİZMETLERİ..... 624

HASTALIKLARA GÖRE FİZİKSEL AKTİVİTE ÖNERİLERİ 632

MEME KANSERİ HORMON RESEPTÖRÜ POZİTİF HER2 NEGATİF ALTGRUBUNDA GÜNCEL TEDAVİ YAKLAŞIMLARI 639

İMPLANT ÜSTÜ OVERDENTURE PROTEZLERDE SAĞLANAMAYAN BİLATERAL BALANSLI ARTİKÜLASYON VE KLİNİK ÇÖZÜMÜ: İKİ OLGU SUNUMU 643

TALASEMİLİ, DİYABET VE PNÖMONİ İLE TAKİP EDİLEN HASTANIN OREM ÖZ BAKIM YETERSİZLİĞİ KURAMINA GÖRE BAKIMI (OLGU SUNUMU)..... 654

MİLLİ MÜCADELE'DE DOĞU CEPHESİ SAĞLIK HİZMETLERİ

Fuat İNCE[1], Oğuz AYTEPE[2]

[1] *Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Ana Bilim Dalı, Isparta, Türkiye.*

[2] *Emekli Öğretim Üyesi*

Özet:

Amaç: *Milli Mücadele'de Doğu Cephesi sağlık hizmetlerinin değerlendirilmesidir.*

Yöntem: *Nitel araştırmada doküman analizi olarak hazırlanan çalışma kapsamında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivi Katalogları, Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi İstiklal Harbi Kataloğu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Açık Erişim Sitesi Kataloğu, Kızılay Arşivi Kataloğu ve Gülhane Askeri Tıp Akademisi Deontoloji ve Tıp Tarihi Ana Bilim Dalında bulunan dokümanlar tarandı. Konu ile ilgili olmayanlar dışlandı. Kapsamı gereği etik kurul onayı gerektirmeyen çalışma 2013-2016 yılları arasında yürütüldü.*

Bulgular: *Türk İstiklal Harbi'nde Doğu Cephesinde Ermenilere karşı mücadele yürütülmüştür. Kazım Karabekir Paşa idaresindeki Türk birlikleri Ermenileri mağlup etmiş ve 3 Aralık 1920'de Gümrü Antlaşması imzalanmıştır. Gürcülere verilen ültimatom sonrasında Türk birlikleri Gürcü işgalindeki yerleri de kurtarmıştır. Doğu Cephesi'nde birliklerin terhis edilmemesi nedeniyle sağlık teşkilleri de korunabilmiştir. 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından önce bölgede beş hastane ve 11 küçük hastane şubesi bulunmaktaydı. 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa'nın heyetinde yer alan Dr. İbrahim Tali Bey vekaleten "Sıhhiye Reisi" olarak sağlık kuruluşlarını ziyaret ve teftiş etmiştir. Ermeni Harekâtı öncesinde, yani 24 Eylül 1920 tarihinden önce hastanelere giren 1.468 hastanın 1.173'ü asker, 295'i sivil ve 49 yaralının tamamı askerdir. Bulaşıcı hastalık olarak ise; 2 tifo, 18 hummayı racia, 2 dizanteri, 4 verem, 17 sıtma, 47 frengi, 29 bel soğukluğu, 4 iskorpit ve 1 İspanyol nezlesi olmak üzere toplam 124 vaka tespit edilmiştir. Harekât hazırlıkları kapsamında sağlık teşkillerinin sayı ve kapasiteleri artırılmıştır. Ayrıca bazı hastaneler ordunun ilerleyişine bağlı olarak yer değiştirmişlerdir. 1920 yılının sonunda Doğu Cephesi'nde 19 sağlık teşkili ve 1.820-1.850 yatak kapasitesi bulunmaktaydı. Askerlerin soğuğa karşı binalarda iskânları sağlanmış, bulaşıcı hastalıklara karşı tedbirler alınmış, beslenme konusunda da belli bir kalori seviyesinin altına düşülmemeye çalışılmıştır. Bir yıl*

sonra yatak kapasitesinin 1.920 ila 1.950 aralığında olduğu tahmin edilmektedir. Harekâtta toplam zayiat 94 şehit ve 430 yaralı olarak gerçekleşmiştir.

Sonuç: *Doğu Cephesi'ndeki sağlık hizmetlerine ilişkin değerlendirmede; vefat ve yaralı oranlarının düşük seviyelerde kaldığı, bulaşıcı hastalıkların kaynağında kurutulduğu, askerin yeme ve içmesinin düzenli sağlandığı, hızlı bir şekilde gerçekleşen ileri harekâtta seyyar hastanelerin etkin bir şekilde kullanıldığı, kayıp (şehit-yaralı) sayılarının da savaşın şartları gereği kabul edilebilir düzeyde kaldığını söylemek mümkündür.*

Anahtar Kelimeler: *Milli Mücadele, Doğu Cephesi, Sağlık Hizmetleri, Hastane, Hekim.*

EASTERN FRONT HEALTH SERVICES IN THE TURKISH NATIONAL STRUGGLE

Abstract:

Aim: *Evaluation of the Eastern Front health services in the Turkish National Struggle.*

Method: *Within the scope of the study prepared as document analysis in qualitative research, Presidency of the Republic of Türkiye Directorate of State Archives Ottoman and Republic Archives Catalogues, Military History and Strategic Studies Department Archive, Independence War Catalogue, Turkish Grand National Assembly Open Access Site Catalogue, Red Crescent Archive Catalogue and Gülhane Military Medical Academy Deontology and History of Medicine Main The documents in the department were scanned. Those who were not related to the subject were excluded. The study, which did not require ethics committee approval due to its scope, was carried out between 2013 and 2016.*

Results: *In the Turkish War of Independence, the struggle was carried out against the Armenians on the Eastern Front. Turkish troops under Kazım Karabekir Pasha defeated the Armenians and the Gyumri Treaty was signed on 3 December 1920. After the ultimatum given to the Georgians, Turkish troops also liberated the places where the Georgian occupation. Due to the fact that the troops were not demobilized on the Eastern Front, the medical units were also preserved. Before the opening of the Turkish Grand National Assembly on April 23, 1920, there were five hospitals and 11 small hospital branches in the region. In the delegation of Mustafa Kemal Pasha, who went to Samsun on 19 May 1919, Dr. İbrahim Tali Bey visited and inspected health institutions as the vicariously "Head of Healthcare". Before the Armenian Operation, that is, before September 24, 1920, of the 1,468 patients who*

entered the hospitals, 1,173 were soldiers, 295 were civilians, and all 49 of the wounded were soldiers. As an infectious disease; A total of 124 cases were identified, including 2 typhoid fever, 18 fever, 2 dysentery, 4 tuberculosis, 17 malaria, 47 syphilis, 29 gonorrhea, 4 scurvy, and 1 Spanish flu. As part of the preparations for the operation, the number and capacities of the health institutions were increased. In addition, some hospitals were relocated due to the advance of the army. By the end of 1920, there were 19 medical units and a bed capacity of 1,820-1,850 on the Eastern Front. Soldiers were accommodated in buildings against the cold, measures were taken against infectious diseases, and it was tried not to fall below a certain calorie level in terms of nutrition. After one year, the bed capacity is estimated to be in the range of 1,920 to 1,950. Total casualties in the operation were 94 martyrs and 430 wounded.

Conclusion: *In the evaluation of the health services on the Eastern Front; It is possible to say that the death and wounded rates remained at low levels, infectious diseases were dried at the source, the soldiers were fed and drunk regularly, mobile hospitals were used effectively in the fast-paced forward operation, and the number of casualties (martyrs-wounded) remained at an acceptable level due to the conditions of the war.*

Keywords: *National Struggle, Eastern Front, Health Services, Hospital, Physician.*

Giriş

İtilaf devletleri, 1. Dünya Savaşı'nın sonunda 30 Ekim 1918'de Osmanlı Devleti ile imzaladıkları Mondros Mütarekesi'ne dayanarak kısa süre sonra Türk topraklarında işgal hareketlerine başlamışlardı. Türk milleti işgalleri asla kabul etmemiştir. İşgallere karşı başlayan büyük ve zorlu mücadele Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde zaferle sonuçlanmıştır (1, 2).

Türk İstiklâl Harbi'nin Doğu, Güney ve Batı cepheleri her yönüyle incelenmiş ve incelenmeye devam etmektedir. Cephelerde kazanılan zaferlere etki eden hususlardan birisi de hiç şüphesiz ki sağlık hizmetleridir (3).

Kazım Karabekir Paşa'nın komutasındaki 15'inci Kolordu birlikleri terhis edilmemiş, ayrıca tabur seviyesinde tabip görevlendirmeleri yapılmış ve birliklerdeki sıhhiyeci er mevcutları korunabilmiştir (4, 5).

Artan Ermeni tehdidine karşı hazırlıklar yapılmış ve birliklerin yeni yerlerine konuşlanma süreçleri tamamlanmıştır (6). Sağlık hizmetleri kapsamında beş tümendeki üç sıhhiye bölüğü

ile 6 ve 7 numaralı seyyar hastaneler güçlendirilmiş, bölgedeki sabit hastaneler olan Erzurum, Bayezid, Erzincan, Trabzon ve Bayburt Hastanelerinin eksiklikleri büyük oranda tamamlanmıştır. İhtiyaç halinde Azerbaycan Hilâl-i Ahmeri'nden destek alındığı da olmuştur (7, 8).

1920 yılının başında Bayezid'in köylerinde görülen İspanyol gribi hastalığı orduya tesir etmemiş, bunun sağlık teşkilatının güçlendirilmesi ve alınan hijyen tedbirleri sayesinde başarıldığı anlaşılmaktadır (5, 8).

Bu çalışmanın amacı Milli Mücadele'de Doğu Cephesi sağlık hizmetlerinin değerlendirilmesidir

Metot

Nitel araştırmada doküman analizi olarak hazırlanan çalışma kapsamında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivi Katalogları, Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi İstiklal Harbi Kataloğu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Açık Erişim Sitesi Kataloğu, Kızılay Arşivi Kataloğu ve Gülhane Askeri Tıp Akademisi Deontoloji ve Tıp Tarihi Ana Bilim Dalında bulunan dokümanlar tarandı. Konu ile ilgili olmayanlar dışlandı. Kapsamı gereği etik kurul onayı gerektirmeyen çalışma 2013-2016 yılları arasında yürütüldü.

Bulgular

23 Nisan 1920'de açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) karşılaştığı en büyük sorunlardan birisi doğudaki Ermeni tehdidi idi (9, 10). Doğu Cephesindeki muharebeler, 24 Eylül 1920'de Ermenilerin hücumuyla başlamıştır. Türk tarafının karşı hücum harekâtı ile devam etmiştir. Türk birlikleri kısa süre sonra 30 Ekim 1920'de Kars'ı kurtarmışlar ve 7 Kasım 1920'de de Gümrü'ye girmişlerdir. Iğdır ise 12 Kasım 1920'de kurtarılmıştır (10). 3 Aralık 1920'de imzalanan Gümrü Antlaşması ile Ermeniler Türk zaferini kabul etmek durumunda kalmışlardır (11).

Gürcülerin kontrolündeki Ardahan, Kazım Karabekir Paşa'nın ültimatomu neticesinde Gürcülerin şehri terk etmesiyle 3 Şubat 1921'de kurtarılmıştır. İleri harekâta devam eden 15'inci Kolordu 11 Mart 1921'de Batum'a girmiş, aynı tarihlerde Sovyet Rusya birlikleri de Batum'a ulaşmışlardı (11). Ermenistan ve Gürcistan'ın Sovyet Rusya yönetimine girmesiyle

bu cepheye ilişkin nihai antlaşmalar 16 Mart 1921 tarihinde Moskova'da ve 13 Ekim 1921'de Kars'ta Sovyet Rusya ile imza edilmiştir (12).

TBMM'nin büyük sıkıntılar çektiği bu günlerde elde edilen zafer Milli Mücadele'ye ışık olmuş, umutları taze ve diri tutmuştur. Burada elde edilen başarıdan sonra doğudaki birlikler Batı Cephesi'ne kaydırılmış ve kesin zaferin kazanılmasında büyük rol oynamışlardır (6, 8).

TBMM'nin açılmasından önce Doğu bölgesinde Erzurum, Van, Horasan, Bayburt ve Trabzon'daki hastanelerin dışında Rize, Of, Maçka, Narman, Erzincan, Hasankale, Karaköse, Doğu Beyazıt, Ernis, Saray ve Dir'de toplam 11 küçük hastane şubesi daha bulunmaktaydı. Birliklerde tabur seviyesinde hekim ve sıhhiyeci kadroları ile alaylarda baştabip kadroları muhafaza edilebilmiştir (8). Dr. İbrahim Tâli Bey vekaleten "Sıhhiye Reisi" olarak Doğu Anadolu'daki birlikleri hem ziyaret hem de teftiş etmiş ve eksiklikleri belirlemiştir (13).

Ermeni Harekâtı başlamadan önce Doğu Cephesi'nde hastanelere gelen hasta ve yaralıların toplam sayısı 1.517 olarak hesaplanmıştır. İstatistikler oluşturulurken sivil hasta kayıtları sonuçlara ayrıca eklenmiştir. Hasta ve yaralı sayılarına ilişkin veriler Tablo 1'de verilmiştir (14).

Hasta		Yaralı		Taburcu		Tedavisi Devam Eden		Ölüm	
Asker	Sivil	Asker	Sivil	Asker	Sivil	Asker	Sivil	Asker	Sivil
1.173	295	49	-	567	167	655	123	-	5
Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam	
1.468		49		734		778		5	

Tablo 1. Ermeni Harekâtı Öncesinde Hastanelerdeki Sıhhi Durum Bilgileri (14).

Harekât öncesinde toplam 124 bulaşıcı hastalık vakası tespit edilmiştir. Bunlara ilişkin bilgiler Tablo 2'de sunulmuştur (14).

Tifo	Hummayı racia	Verem	Sıtma	Dizanteri	Frengi	Bel Soğukluğu	İskorpit	İspanyol gribi

2	18	4	17	2	47	29	4	1
Tifo, hummayı racia ve verem sevk erlerinde, sıtma ise kıyı bölgelerinde tespit edilmiştir.								

Tablo 2. Ermeni Harekâtı Öncesinde Tespit Edilen Bulaşıcı Hastalıklar (14).

Ermeni Harekâtı başlamadan hemen önce sağlık teşkilleri yaralı sayısının artabileceği ve muhtemel bulaşıcı hastalıklar göz önünde bulundurularak yeniden düzenlenmişlerdir. Buna göre yedi sabit hastane, iki seyyar hastane, beş hastane şubesi, üç sıhhiye bölüğü ve yedi temizleme istasyonu olmak üzere toplam 24 sağlık teşkili görülmektedir. Bunlara ilişkin bilgiler Tablo 3'te gösterilmiştir (8, 14). Sabit hastanelerden Erzurum Hastanesi 500, Zivin ve Bayburt hastaneleri 200'er, Ernis ve Trabzon hastaneleri 150'şer, Erzincan Hastanesi 100 ve Narman Hastanesi 50 yataklı idi. Tümen hastaneleri 200'er yatak kapasitesine sahipken hastane şubelerinden her birinde 25'er yatak bulunmaktaydı (14).

Sabit hastane	Seyyar hastane	Hastane şubesi	Sıhhiye bölüğü	Temizleme istasyonu
Erzurum Ernis Narman Zivin Erzincan Bayburt Trabzon	Horasan Bayezid	Rize Of Ağrı Van Nahcıvan	9'uncu Tümen 11'inci Tümen 12'nci Tümen	Aşkale Gümüşhane Tercan Erzurum Bayburt Erzincan Hasankale
Toplam	Toplam	Toplam	Toplam	Toplam
7	2	5	3	7

Tablo 3. Ermeni Harekâtı Başlamadan Hemen Önce Sağlık Teşkilleri (14).

1920 yılının ekim ayına gelindiğinde cephe birlikleri Sarıkamış ilerisindeki Novoselim'e kaydırılmışlardır. Bu sırada 9'uncu Tümen Seyyar Hastanesi 1 Numaralı Hastane, 12'nci Tümen Seyyar Hastanesi de 2 Numaralı Hastane adıyla Sarıkamış'a taşınmışlardır. Yeni yapılanmada sağlık teşkilleri; 3 sağlık istasyonu (Gümüşhane, Aşkale, Tercan), 6 hastane

şubesi (Van, Nahcıvan, Ağrı, Horasan, Rize, Maçka), 3 seyyar hastane (Doğubayazıt, Sarıkamış) ve 6 sabit hastane (Erzurum, Oltu, Hasankale, Bayburt, Trabzon, Ernis) olmak üzere toplam 18 olacak şekilde oluşturulmuşlardır. Yatak kapasitesinin ise 1.975 olduğu hesaplanabilmektedir (14).

Türk birliklerinin Kars'ı kurtarmasıyla 9'uncu Tümen'in 1 Numaralı Harp Hastanesi ameliyat gereken hasta ve yaralıları Erzurum Hastanesi'ne sevk etmiş, durumu hafif olanları ise faaliyetlerine Kars'ta devam etmeye başlayan 12'nci Tümen'in 2 Numaralı Harp Hastanesi'ne devretmiştir. Bu hastanede sadece Türklere değil Ermenilere de sağlık hizmetleri desteği sağlanmıştır. Havaların soğumaya başlaması nedeniyle donma vakalarına karşı her birinde iki sıhhiye eri bulunan Kop, Zigana ve Deveboynu cankurtaran postaları faaliyete geçirilmiştir (8, 14).

1920 yılının sonunda Türk birliklerinin Gümrü'yü ele geçirmesiyle 2 Numaralı Harp Hastanesi buraya, Hasankale Hastanesi ise Sarıkamış'a nakledilmiştir. Aşırı soğuklara karşı dışarıda konaklamaya izin verilmemiş, iskân büyük oranda binalarda ve çok az oranda çadırlarda sağlanmıştır. Beslenme kalorisi ise 2.640 civarında tutulmaya çalışılmıştır (8, 14).

Doğu Cephesinde muharebelerin sona ermesiyle hastane yatak kapasitelerinde bazı değişiklikler yapılmıştır (8). Bununla birlikte 1922 yılında Batı Cephesi'ndeki Büyük Taarruz öncesinde Doğu Cephesi'ndeki toplam yatak sayısının *1.920 ila 1.950* arasında olabileceği değerlendirilmektedir (8, 14).

Ermeni Harekâtına 15'inci Kolordu karargâhı ve bağlı birlikleri olan tümenleri katılmış, muharebelerde 94 şehit verilmiş ve 430 asker de yaralanmıştır (8, 14).

Sonuç

Doğu Cephesi'ndeki sağlık hizmetlerine bakıldığında; bu cephedeki vefat ve yaralı oranlarının düşük seviyelerde kaldığı, bulaşıcı hastalıkların kaynağında kurutulduğu, askerin yeme ve içmesinin düzenli sağlandığı, hızlı bir şekilde gerçekleşen ileri harekâtta seyyar hastanelerin etkin bir şekilde kullanıldığı, kayıp (şehit-yaralı) sayılarının da savaşın şartları gereği kabul edilebilir düzeyde kaldığı söylenebilir.

Bilgi

Bu çalışma Fuat İnce'nin, "İstiklal Harbi'nde Türk Askeri Sağlık Hizmetleri" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir. (YÖK Tez Merkezi Tez No:456594)

Kaynaklar

1. Dinçer H. Mondros Mütarekesi ve Sonrasında Gelişmeler. In: Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi. Ed. Ertan TF. Ankara, Siyasal Kitapevi, 2011;73-75.

2. İnce F, Aytepe O. Millî Mücadele'de Güney Cephesi Sağlık hizmetleri, In: Millî Mücadele'nin Güney Cepheleri. Ed. Günay N, Kılıç F. Ankara, Cedit Neşriyat, 2021;401-408.

3. İnce F, Kolcu G. 100. Yılında Millî Mücadelede Sağlık Hizmetleri Sempozyumu., SDÜ Tıp Fakültesi Dergisi 2021; Özel Sayı (1):39-40.

4. Bıyıklıoğlu T. Türk İstiklâl Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı I. Ankara: Genelkurmay Basımevi;1992.

5. Kuntman MD. Bir Doktorun Harp ve Memleket Hatıraları. (2. Baskı). Derleyen: Özata M., Ankara: Genelkurmay Basımevi; 2010.

6. Uzun H. Doğu Cephesi'nin Değerlendirilmesi. In: Türk İstiklâl Harbi'nde Kuvayı Milliye Gnkur. ATASE D.Bşk.lığı Düzenli Ordu ve Cepheler Paneli Kitabı. Ankara, Gnkur. Basımevi, 2014:33-45.

7. ATASE Arşivi, İSH., K.269, G.17.

8. İnce F. İstiklâl Harbi'nde Türk Askerî Sağlık Hizmetleri. AÜ TİTE Doktora Tezi. Ankara: AÜ.2016.

9. Çoker F. Türk Parlamento Tarihi-Millî Mücadele ve TBMM I.Dönem (1919-1923). (C.I). Ankara:, TBMM Vakfı Yay.; 1994.

10. Karabekir K. İstiklâl Harbimiz, İstanbul: Türkiye Yayınevi:1960.

11. Aysal N. Savaş Dönemi ve Cepheler. Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi. Ed. Ertan TF. Ankara, Siyasal Kitapevi, 2011;129.

12.Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi-Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Dönemi (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923). (C. IV, Ks. I). Ankara: Gnkur. ATASE D.Bşk.lığı Yay.:1984.

13. Aydoğan E. Türk Siyasî Hayatında Dr. İbrahim Talî - Musatafa Kemal'le Trablusgarp'tan Cumhuriyet'e. İstanbul:Yeditepe Yayınevi:2008.

14. Türk İstiklâl Harbi. (VII nci Cilt İdari Faaliyetler) (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923), Ankara: T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yay.: 1975.